

ПРО ДЕЯКІ ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ПОХОДІВ ГЕДИМІНА 20-х рр. XIV ст.

Аналізуються наслідки походів Гедиміна проти Золотої Орди в контексті економічного розвитку Литовсько-Руської держави.

Ключові слова: Полісся, Київ, XIV ст., Гедимін, Золота Орда, празькі гроші.

Низка білорусько-литовських літописів XVI ст. (літопис Археологічного товариства, Рачинського, Ольшевський, Румянцевський, Єврейнівський, хроніка Биховця) повідомляють, що великий князь Гедимін «...впокоивши землю Жомотскую от немцев... пошел на князи руских». Після захоплення Володимира та Луцька, перебувши зиму в Бересті, він весною наступного року рушив на князя Станіслава Київського, по дорозі оволодів Овручем і Житомиром. Поблизу м. Білгорода війська Гедиміна перемогли об'єднані сили київського князя Станіслава, брянського князя Романа, переяславського Олега та луцького(?) Льва. Потім війська Гедиміна зайняли Білгород і оточили Київ. Після місячної облоги кияни визнали владу литовського князя, зберігши за собою «їхні отчини». Владу Гедиміна визнали й «київські пригородки» — Вишгород, Черкаси, Канів, Сніпород, а також Переяслав-Руський. Потім Гедимін повернувся до Литви, а в Києві залишив намісником князя Ольгимунта — сина Міндовга Гольшанського (ПСРЛ 1978, с. 38, 137, 210—212; ПСРЛ 1980, с. 95—96, 179—180, 200, 221, 242—243). За цими літописами й іншими джерелами, що не збереглися, описав похід на Володимир і Київ М. Стрийковський (Рогов 1966, с. 155). У М. Стрийковського поряд з руськими князями згадуються і татари (Strykowski 1846, s. 363, 365).

Частина дослідників, незважаючи на плутаність і анахронічність багатьох повідомлень цих літописів та хроніки М. Стрийковського, визнають завоювання Київщини Гедиміном уже в 20-х рр. XIV ст.: 1322 р. (Рогов 1966, с. 156), 1323 р. (Rowell 2001, s. 106), 1324 р. (Шабульдо 1987, с. 28), 1325 р. (Батура 1972, с. 21). Інші, погоджуючись із В.Б. Антоновичем, наголошують на помилковості повідомлень зазначених джерел і відкидають саму можливість завоювання Києва раніше 1362 р. (Грушевський 1991,

с. 486—487; Антонович 1995, с. 661—664; Горський 1996, с. 29; Івакін 1996, с. 60—61; Русина 2005, с. 41—43; Клепатський 2007, с. 43—57).

М.П. Дашкевич вважав, що завоювання Києва Гедиміном не могло статися в 1320—1321 рр., але могло відбутися після 1332 р., та вказав на можливість кількох різночасових походів (Дашкевич 1885, с. 63—64). Ця точка зору певною мірою знайшла підтримку і в працях інших дослідників, що спиралися на повідомлення літописів про поставлення Василя єпископом Новгородським в 1331 р. у м. Володимирі-Волинському. Літопис сповіщає, що Василій із супутниками через загрозу литовців «межи Литви и Києва уходом бежали». Новгородцям вдалося уникнути зустрічі з литовським загоном, але під Черніговом їх наздогнали «Федор князь Киевський со баскаки в 50 человек разбоем» і взяли з них «окуп, а Ратьслава, протодьякона митрополита, изымав в Киев повели» (ПСРЛ 1917, с. 244, 249—250; ПСРЛ 1949, с. 170).

Згадка про баскака поряд із київським князем і слугує серйозним аргументом для тих дослідників, які заперечують можливість завоювання Києва Гедиміном у 20-х рр. XIV ст.

Найбільш аргументованою видається точка зору про декілька етапів литовських наступів, існування кількох різночасових (трьох чи чотирьох) походів, а також, що в 20-х рр. відбувся перший етап литовської експансії на Південну Русь (Дашкевич 1885, с. 63—64; Шабульдо 1987, с. 29—30).

Повторена кілька разів на сторінках Іпатіївського літопису фраза щодо подій останніх десятиліть XIII ст. у Правобережній Україні — «бю бяху вси князи в воли Татарской» (ПСРЛ 1843, с. 205, 210, 211, 212) — зафіксувала реальний стан політичного устрою.

У результаті кількох військових кампаній і добре продуманої економічної політики ординцям вдалося встановити власний порядок володарювання у Східній Європі. Цей устрій базувався та підтримувався кількома основни-

ми військово-політичними й економічними заходами: визнанні верховної влади хана, затвердженні князів за згодою ординської влади, військовій участі руських князів у монгольських походах за вимогою ханської влади, сплатою данини та податків (Линниченко 1907, с. 110—111).

Так, у 1289 р. «при царях і радцях» отримав право на княжіння Мстислав Данилович (ПСРЛ 1843, с. 224). На кордонах своїх володінь західноруські князі повинні були зустрічати хана, засвідчувати свою покору, забезпечувати ханське оточення та ханське військо під час перебування на території князівства (там само, с. 212). В абсолютній більшості згадок про походи в європейські країни, насамперед у Польщу й Угорщину, поряд із руськими князями згадуються і татари (там само, с. 208, 212; Грушевський 1993, с. 112, 533—534). «Схизматики і татари» йдуть поруч у відповідних папських буллах (Грушевський 1993, с. 121). Саме за вимогою монгольської влади і здійснювалися нищівні походи на володіння європейських сусідів та окремих руських і литовських князівств. Відомий за заповітом Володимира Васильковича вислів «а побором и татарщиною к князю» (ПСРЛ 1843, с. 215) може свідчити про те, що західноруські князі (чи їх частина) самі збирали татарську данину (Линниченко 1907, с. 111).

Відповідно до окремих повідомлень, що збереглися, такий само порядок володарювання монголів у Правобережній Україні загалом тривав і в першій половині XIV ст. (Іванов 1895, с. 222—223; Куник 1907, с. 151—152; Пашуто 1950, с. 302; Шабульдо 1987, с. 35; Грушевський 1993, с. 101, 527; Kronica Janka z Czarnkowa 1907, s. 2; Długossii 1876, s. 213).

Згадки писемних джерел про участь руських загонів разом з татарами у походах до Польщі (1302, 1324, 1325 рр.) та Угорщини (1332, 1334, 1335 рр.) (Линниченко 1907, с. 94—95), Литви, Білорусі та України (1315 р., 1320-х рр.) (Пашуто 1959, с. 396) можуть свідчити не тільки про звичайну практику участі руських князів у монгольських походах, а й про гостру нестачу коштів, звичайної данини з руських князівств.

Повідомлення літопису про те, що в 1324 р. Узбек «посылає князей Литвы воевати; и многа зла сотвориша Литве ...» (ПСРЛ 1885, с. 189), добре корелюється зі згадками про активність монголів на Русі в цей час (Насонов 1940, с. 90—91). Про це ж згадується й у відомому середньовічному фольклорному творі, щодо подій 20-х рр. XIV ст. у Твері: «...Уезжал то млад Шелкан в дальнюю землю Литовскую, ...Брал он,

млад Шелкан Дани — не виплати...» (Древние... 1971, с. 27, № 4).

Особливо актуальним для золотоординської держави було наповнення бюджету в першій чверті XIV ст., під час війн із Хулагуїдами, та в процесі відновлення свого володарювання у Східній Європі. З посиленням економічного тиску пов'язується низка повстань 20-х рр. XIV ст. у Північно-Східній Русі, жорстоко придушених монголами. Один із найбільших злочинів, що закидався перед стратою великому князю Тверському Михайлу в 1318 р.: «цареві дани не дал еси» (Насонов 1940, с. 86).

У багатьох випадках, певно, йшлося не тільки про регулярну данину, а про збільшені суми коштів, що пов'язувалися з військовими діями монгольських ханів. Такі, як і в 1339 р., коли під час походу на Смоленськ, що став союзником Гедиміна, Узбек вимагав екстрений збір — «запрос» (Насонов 1940, с. 87, 106).

Джерела свідчать про значну кількість основних податків, що їх сплачувало підвладне монголам населення (Федоров-Давыдов 1973, с. 34). Тож додаткові «військові запити» могли бути просто не посилюваними в умовах постійних війн і натурального господарства.

При значних прибутках золотоординської держави через надходження данини, військових походів тощо, основною статтею доходів вважаються митні збори (Кульпин 1998, с. 37). Саме контроль над найважливішими річковими та сухопутними комунікаціями забезпечував регулярними грошовими прибутками в умовах натурального господарства.

Але грошові надходження були не менш актуальними і для Литовсько-Руської держави, особливо в періоди жорсткої конфронтації з Тевтонським і Лівонським Орденами.

Сучасні дослідники наголошують, що торгівля литовських земель із містами Тевтонського ордена, особливо водним шляхом по Німану, до кінця XIV ст. практично не провадилась (Кяупа 2007, с. 46). Значні перешкоди існували і для встановлення торговельних відносин по Двіні та далі на північ із Лівонією. Ще з XIII ст. хрестоносці намагалися блокувати Литву за допомогою папської курії. У 1218 р. папа Гонорій III заборонив ввезення до прусів заліза, солі, зброї тощо. В буллі від 1253 р. папа Інокентій IV стверджував, що одним з приводів у заснуванні Мемеля був намір перервати надходження до литовців зазначених вище товарів, а також одягу (Пашуто 1947, с. 79). Певно, ці ж життєво необхідні товари Орден намагався блокувати і в XIV ст.

Рис. Знахідки празьких грошів першої половини—середини XIV ст. вздовж Буго-Прип'ятського шляху

У низці документів 1322—1324 рр., зокрема у посланнях Гедиміна папі Іоанну XXII, двох грамотах громадянам ганзейських міст, орденам домініканців і францисканців, а також у відповіді м. Риги литовському королю, договорі 1323 р. з Орденем, Ригою та їх союзниками, посланні папи та звіти папських легатів, зафіксовано основні засади внутрішньої і зовнішньої політики держави, пріоритети в економіці, релігійних і суспільних стосунках (Пашуто 2011). До Литовсько-Руської держави запрошуються представники залізоробної, дереворобної, шкіряної промисловості, зброярі (балістарії), будівельники, добувачі солі, мельники, пекарі тощо. Хлібороби звільняються на десять років від податків на землю та інших платежів. Під значні преференції, із звільненням від податків, запрошуються купці, причому у двох документах чітко окреслюється їх шлях до Литовсько-Руської держави: через вільну від блокади Мазовію, «через княжество господина Болеслава, князя Мазовії» (там само, с. 484—490, 503—507, 510—512). Вказівка на Мазовію у документах від 26 травня 1323 р., мабуть, означала, що купці й інші жителі країн Європи потрапляють до Литовсько-Руської держави через нещодавно відвойоване Підляшшя та опорні традиційні пункти на Бузі — Дорогичин, Берестя, Мельник.

Шлях Велика Польща—Мазовія—рр. Західний Буг—Прип'ять—Дніпро розглядається як один з основних європейських шляхів, яким європейське (насамперед, чеське) срібло надходило до Східної Європи ще в давньоруський час (Потин 1968, с. 195). Частина дослідників вважають його одним з основних шляхів між Східною і Центральною Європою (Рыбаков 1948, с. 343—344; Перхавко 1983, с. 23). Позна-

чений низкою визначних давньоруських міст і митних пунктів, він пов'язується з торгівлею багатьма товарами. Серед них найважливішими називають сіль, віск, хутра, мед, бурштин, вироби з овруцького шиферу (Бужанський 1966 с. 15—16, 23, Перхавко 1983, с. 14).

Митні комори вздовж Бугу відомі з початку XIII ст., у Дорогичині митниця зафіксована під 1237 р. (Weyman 1938, s. 102).

У сучасних дослідженнях звертається увага на «ятвязьку ділянку» цього шляху в районі Бреста—Дорогичина (Перхавко 1983, с. 7). Саме зацікавленість у вагомих прибутках із контролю за цією територією розглядається одним з найголовніших чинників в усуненні ятвягів і їх державних утворень наприкінці XIII ст. (Михайлова 2007, с. 399—404).

Існують повідомлення і про зацікавлення монголів у цій території. Так, захоплення литовцями Дорогичина в середині 70-х рр. XIII ст. викликало один із найбільших монгольських походів разом із руськими васалами (ПСРЛ 1843, с. 265). При «царях і при його радцях», тобто за згодою й участю хана, наприкінці XIII ст. Мстислав Данилович отримав владу на Підляшші (там само, с. 224).

З обох берегів р. Буг у районі Дорогичина походить кілька тисяч свинцевих пломб. Здебільшого пломби розглядають як товарні, митні знаки чи знаки для пломбування зв'язок білячих шкір, в результаті чого вони ставали грошима (Авенариус 1890; Болсуновський 1894; Лихачев 1930, с. 57—88; Ершевський 1985, с. 57; Белецкий 1999, с. 288—330; Анохин 2012). Більша частина зображень пов'язується з князівською знаковою системою Давньої Русі XII—XIII ст. Але серед пломб існують і такі,

що містять зображення, які випадають із князівської символіки домонгольського часу, а також європейські чи прибалтійські символи (Болсуновський 1894, табл. XVII, № 786, 787, 788, табл. XVIII, № 823, 830, 837, 839, табл. IV, № 115, 163; табл. XIX, № 899, с. 12, 14—15, 30). Це дозволяє датувати дорогичинські пломби в широких межах, принаймні, XII—XIV ст., і пов'язати їх з процесом опломбуванням експортних товарів, які проходили через митницю в Дорогичині.

Водночас можна помітити подібність зображень до знаків на відомих «бортних знаменах» (Анпилогов 1964, рис. 1, № 68—77), що може побіжно вказувати на опломбування й продуктів бортництва. В одній зі статей IV скри Німецького двору в Новгороді (перша половина XIV ст.) зазначалося, що «ніхто не може вивозити віск не пропечатаним (оглядовою) печаткою, під загрозою штрафу в 10 марок і конфіскацією воску» (Рыбина 1986, додаток с. 150, № 57).

Про один із способів проходження митниці під час перевезення воску повідомляє документ 1571 р.: «А повезет новгородец ...воск..., и им имати у таможенников узолки, сколько кругов, столько узолков, за таможенничю печатью; а таможником у них имати с круга по три деньги...» (Хорошкевич 1961, с. 292). Віск, мабуть, як один із головних товарів експорту підлягав оподаткуванню у всіх основних митних пунктах.

Опломбуванню під штрафом у 10 марок підлягали також і тканини (Рыбина 1986, с. 164). Існують повідомлення про використання виробничих пломб із гербовими знаками на тканинах у XV ст. біля Познані (Лихачев 1930, с. 87—88). Саме грубі та тонкі сукна поряд з іншими розглядаються основним товаром польського імпорту на Русь, що надходив Буго-Прип'ятьським шляхом, про що є згадки у Турівському уставі першої половини чи середини XIV ст. (Шапов 1965, с. 255—256, 258; Перхавко 1990, с. 54).

Значна концентрація товарних пломб у районі Дорогичина вказує на проходження значної кількості товарів і коштів.

Не менш важливими ділянками шляху були землі в Центральному та Східному Поліссі.

Ще з давньоруського часу величезне значення для розвитку регіону мала сама система міст у басейні Прип'яті. Городища всіх міст Турівської землі розташовувалися на ріках магістральних водних шляхів (Турів, Мозир, Рогачів, Берестя), у вузлових пунктах водних шляхів (Пінськ) чи їх приток (Клецьк, Слуцьк, Давид-

Городок, Висоцьк, Дубровиця, Степань, Чарторийськ (Лысенко 1974, с. 179). Пінськ, розташований біля впадіння в Прип'ять її приток Ясельди та Піни, через Ясельду та Шару мав зв'язок із Понеман'ям і Балтійським басейном. На захід Піною і волоком по Мухавцю здійснювалося сполучення з басейном Західного Бугу та землею «ляхів». Униз по Прип'яті — на схід шлях ішов до Турова та Києва, на південь від Прип'яті починалися волинські землі (Лысенко 1974, с. 71, 82).

Свідчення джерел XII—XIII і XV—XVI ст. дозволяють говорити про існування спеціальних мит у ключових місцях провозу солі по Прип'яті та Бугу (Верзилов 1898, с. 30—31; Перхавко 1980, с. 14—15; Торгівля... 1990, с. 56, 70, 48—55). Сліди давньої традиції торгівлі сіллю в Турові та Пінську простежуються й у відомому Турівському уставі XIV ст. (Шапов 1965).

Значна кількість «митних комор» для привізної і місцевої солі згадується у середньовічних джерелах у Підляшші: в Бересті, Дорогичині, Гонядзі, Високом, Тикоцині (Леонтович 1894, с. 20).

Близько середини XIV ст. в Черську, пов'язаному з Дорогичином прямим шляхом у 110 км, зафіксована митна комора, діяльність якої пов'язується і з постачанням солі з Русі як товару першої необхідності. Мазовія, на відміну від Куяв і землі Лежицької, не мала власних соляних промислів і часто використовувала руську сіль (Kiersnowska 1986, s. 72—73, 126—127, 156).

Увагу добувачам солі приділяв і Гедимін. У посланні монахам Ордену миноритів від 26 травня 1323 р. обумовлювалася можливість вільного входу в його землю й виходу з неї через землі кн. Мазовецького різним торговцям, зокрема «... искусным в соледобыче... без всяких сборов, пошлин, незаконного взыскания всех и всяческих податей» (Пашуто 2011, с. 510—512).

Про значення цього регіону в середині XIV ст. свідчить і грамота Кейстута й Любарта торунським купцям на право проїзду до Луцька через Дорогичин, Мельник і Берестя (Торгівля... 1990, с. 19, № 4).

Слід вказати, що значення солі як одного з найприбутковіших товарів добре усвідомлювали і монголи. Вірменський історик XIII ст. повідомляє, що вони: «прекратили все пути к наживанию и забрали все соляные копи в Кульне и других местностях» (Бабаян 1969, с. 245).

«Соленичне і воскове» вважалися найприбутковішими митними зборами (Верзилов 1898, с. 30), що було об'єктивним чинником розвит-

ку товарно-грошових відносин і, відповідно, феодалізму.

Велике значення для розвитку регіону і в післямонгольський час мало металургійне виробництво. Наявність залізної руди в Поліссі, традиції високорозвинутого металургійного виробництва робили цей регіон привабливим і для литовців, у яких саме залізобудівне виробництво вважалося провідною галуззю економіки (Батура, Пашуто 1977, с. 98). Як і в Литві (Гуревич 1981, с. 138), у Поліссі активно займалися добуванням болотної руди.

Полісся зі значною концентрацією болотних руд традиційно розглядається одним з основних осередків розвитку металургії ще з давньоруського часу. Значну кількість гідронімів і топонімів, пов'язаних із добуванням заліза, зафіксовано в київському та житомирському Поліссі (Філюк 2012, с. 51, 52, 58—64, 66—67). Серед понад 200 назв, пов'язаних із рудними, заводами та майстернями, зафіксованих у сусідній Білорусі, понад 50 сконцентровано в Поліссі. Мозирський повіт вважається одним з основних осередків середньовічного металургійного виробництва Білорусі (Ляўко, Гурын, Заяц 2001, с. 250—252, с. 387, мал. 155). Ще в епоху раннього залізного віку виробництвом заліза з болотних руд займалися майже на кожному городищі в Білорусі (Алексеев 1966, с. 130). На Поліссі відомі болота з водою, червоною від заліза (Руднев 1898, с. 202).

Одним з провідних промислів регіону було бортництво. Зафіксовані в багатьох пізньосередньовічних документах основні види данини грошова та медова — відтворюють основні економічні характеристики регіону. Так, Могильовська волость у XVI ст. управлялася двома «старцями»: «медовим» і «срібним», причому «срібний» вважався старшим. Саме до старців направлялися великокнязівські послання. Дослідники вважають, що один з них відав збором медової данини, а інший — грошової (Довнар-Запольский 1905, с. 62; Хорошкевич 1982, с. 123).

Саме бортництво та медова данина є характерними і для київського Полісся, зафіксовані також на Овруччині та Житомирщині (Клепатский 2007, с. 383).

Про розвиток бджільництва з використанням вуликів на Волині свідчать знахідки щільників і меду в споруді початку XIV ст. у Луцьку (Кучинко 2002, с. 79).

Панування церковної ідеології у середньовічному суспільстві, що викликало надзвичайний попит на чистий віск, розглядається одним

з основних чинників розвитку внутрішньої і зовнішньої торгівлі. Незважаючи на існування власного бортного та пасічного бджільництва в Центральній і Північній Європі, власного воску там не вистачало (Хорошкевич 1961, с. 278). Певно, значна кількість воску йшла й на герметизацію тари (на поширеність цього звернув увагу І.Е. Клейнберг, перекладач IV скри) (Рыбина 1986, с. 143, 169). Руський віск вважається одним з основних товарів, що призвели до процвітання Ганзи, і який через посередництво ганзейських купців потрапляв на ринки європейських країн. За підрахунками дослідників, тільки кількість руського та литовського воску, купленого в кредит у Ризі та відправленого у Фландрію й Англію, на межі XIII—XIV ст. коливалася від 4—5 до 11,2 т щорічно (Хорошкевич 1961, с. 298). Існують повідомлення, що в Ризі — основному торговельному партнері литовських князів — віск слугував одним із засобів платежу (Моора, Лиги 1969, с. 137). Вважається, що Рига виконувала при Гедиміні роль банкіра (Пашуто 1959, с. 280).

Перша постанова німецького двору в Новгороді (1315 р.) стосується чистого воску, що на 20 років раніше, ніж постанови відносно інших товарів (Хорошкевич 1961, с. 293).

Крім Смоленської і Полоцької землі, які на західних руських землях наприкінці XIII — на початку XIV ст. вважаються головними поставальниками експортного воску (Хорошкевич 1961, с. 278, 282, 289, 293), бортництво було надзвичайно поширено і в Поліссі. «Сребреные весы», «восковой вес» і «локоть» виступають основними метричними складовими у відомому Турівському уставі XIV ст. (Шапов 1963, с. 273). Серед середньовічних мір об'єму з Волині та Київщини чи не найбільша кількість пов'язується з продуктами бортництва: встав, носатка, колода, кадь, відро, камінь, белець, караман, віко, бочка, вшатка, лукно (Герасименко 2000).

Надзвичайно поширеним було бортництво і у Литві (Пашуто 1947, с. 78; Моора, Лиги 1969, с. 129).

Мед розглядається найважливішим продуктом харчування під час війн із Тевтонським Орденом, коли місцеві мешканці поставляли його гарнізонам замків. Особливо цінувався жемайтійський мед. Бортники, які вносили данину медом, були вільні від барщини (Батура, Пашуто 1977, с. 98).

Привертає увагу й розташування абсолютної більшості міст Турівської землі в районах розповсюдження найбільш родючих, присто-

сованих для землеробства земель (Лысенко 1974, с. 195). Вагому частину в полюванні займали хутряні тварини (там само, с. 190), що були одним із головних предметів експорту.

Саме з Поліссям літописи пов'язують боротьбу між ординцями та литовцями в XIII ст., де неодноразово згадується і Мозирщина. Причому серед основних компонентів цієї боротьби згадується вимога данини: *«штобы ему выходы его дал и баскаки его ховал по тым городом...»*. Також саме з Поліссям у джерелах згадуються і перші перемоги литовських князів над монголами (ПСРЛ 1978, с. 23, 24, 131, 147, 159; ПСРЛ 1980, с. 91, 130, 148, 175, 196, 216).

Відповідно до цих повідомлень джерел, уже в XIII ст. Золота Орда зіткнулася з неможливістю повністю заволодіти поліськими землями, які частково контролювалися Литвою, а також зупинити процес утворення нової Литовсько-Руської держави.

Слід зазначити, що в майже всіх географічних пунктах, зазначених у білорусько-литовських літописах, і на найближчих пам'ятках фіксуються матеріали другої половини XIII—XIV ст.

Матеріали XIII—XIV ст. знайдено в Житомирі (Тарабукін 2008, с. 148) та Овручі (Томашевський, Павленко 2014, с. 479).

На «Малому» городищі літописного Городеска (Коростишевський р-н, Житомирська обл.), крім значної кількості матеріалів зазначеного часу, виявлено залишки металургійного виробництва (Звиздецкий 1990, с. 53—54).

У зв'язку з цим важко перебільшити результати комплексних досліджень на Овруцькому кряжі та висновок провідних українських археологів, що: *«... простежено багатократно повторюємі факти знаходження пам'яток давньоруського і ординсько-литовського часу в межах ... відповідних населених пунктів»*. А також: *«дуже часто для таких поселень фіксується практично безперервна ... колонка археологічних матеріалів від давньоруського часу»* (Томашевський, Павленко 2014, с. 479, 495, 500—501, 506, 476).

Матеріали XIII—XIV ст. знайдено в кількох місцях Білгорода, на дитинці досліджені не тільки окремі матеріали, а й житлові споруди. На селищі зафіксовано культурний шар (Бліфельд 1975, с. 237—242; Беляева 1982, с. 111).

Матеріали XIII—XIV ст. виявлені в Києві (Івакін 1996, с. 119, 157, 159, 161, 163, 169, 228), Переяславі та біля нього (Кучера 1978, с. 25; Юрченко, Вовкодав 2004, с. 36—37; Колибенко, Колибенко 2007), Черкасах (Капустин 2011, с. 119). Значну кількість пам'яток

цього часу досліджено та зафіксовано на Сеймі, у районі Путивля (Беляева 1982, с. 116—117). Археологічні матеріали підтверджують заселеність регіону та вказують на реальність існування міст і поселень, згаданих у повідомленнях літописів. Тобто, похід здійснювався в землі, населення яких складалося з добрих платників податків, що давало заняття бортництвом, полюванням (Любавский 1892, с. 13), землеробством, основними господарчими та ремісничими промислами, залізорудною промисловістю. Варто згадати і надзвичайно зручну водну комунікацію, що дозволяла постачати до Європи основні продукти експорту, отримуючи такі потрібні срібні гроші.

Свого часу М. Грушевський зазначив: *«якби ми знали, як розвивалася залежність Турово-Пінських волостей від литовських князів, то могли б може вказати ближше й той час коли кийські волості почали переходити в залежність від литовських князів»* (Грушевський 1993а, с. 16—17).

На зв'язок між завоюванням Пінського Полісся й Києва звертають увагу й інші автори, вважаючи, що в 1320 р. Гедимін їх разом долучив до Литви, потім Пінське князівство разом із Мозирем і значною частиною Волинського Полісся передав своєму сину Наримунту (Baliński, Lipiński 1886, s. 641).

Літописи згадують про поступове розширення контрольованої Литвою території у регіоні вже в XIII ст. Уже з наступником Миндовга (1238—1268) Видом пов'язують значні придбання у «Деревської землі». Витень (1295—1315) *«прибавил земли Литовское много — и до Бугу»* (Грушевський 1993а, с. 15—16). Але в 90-х рр. XIII ст. у Пінському Поліссі згадується власна династія турово-пінських князів. Причому турівські та пінські князі другої половини XIII ст. на сторінках літопису досить часто згадуються у множині (Лысенко 1974, с. 31), що передбачає розгалуженість династії, осадження її представників (князі Федор, Демид, Юрій, їх діти, можливо, онуки та зяті) в основних місцях і фортецях регіону. Тоді ж Іпатіївський літопис повідомляє про смерть степанського князя Івана Глібовича (ПСРЛ 1843, с. 226), володаря окремого князівства в басейні р. Горинь.

Відсутність повідомлень про зіткнення в турівських і пінських землях дає можливість стверджувати про їх входження до литовських володінь раніше від походу Гедиміна 20-х рр. XIV ст. (Грушевський 1901, с. 69). У сучасних дослідженнях наголошується, що Турів і Пінськ потрапили в зону впливу Литви на межі XIII—XIV ст. або на самому початку XIV ст. А напри-

кінці 10-х і в 20-х рр. XIV ст. Пінське, Турівське та Слуцьке князівства були приєднані до Литви (Гудавичюс 2005, с. 82, 101). Привертає увагу розташування основних центрів східної частини Буго-Прип'ятського шляху: Давид Городок, Турів, Мозир — на південному (ординському) боці Прип'яті (Лысенко 1974, с. 17—18).

Певно, що включення до складу Великого князівства Литовського та Руського міст, розташованих на значній території, на різних берегах Прип'яті не могло бути одночасною акцією. Похід Гедиміна в 20-х рр. XIV ст. був спрямований на закріплення основних позицій у регіоні, отриманих внаслідок тривалої боротьби його попередниками. Згадка про баскака в Києві під 1331 р. свідчить, що монголам вдалося частково відновити владу в регіоні, але басейн Прип'яті залишився за Литвою.

Низка літописів розповідає про розподіл Гедиміном земель між своїми синами: Монтивиду — Корачев і Слонім, Наримунту — Пінськ, Ольгерду — Крево, Евнутію — Вільно, Кейсту — Троки, Коріяту — Новогрудок, а Любарта прийняв володимирський князь за своє дочкою у Володимирі та Луцьку зі всією землею Волинською (ПСРЛ 1980, с. 61, 85, 97, 110, 115, 132—133, 153, 181, 201, 222). Ці міста Гедиміновичі отримували з відповідними землями-князівствами.

М. Стрийковський, розповідаючи про розподіл земель між дітьми Гедиміна, зазначив, що Наримунт отримав Пінськ із землями по р. Прип'яті аж до Дніпра (Strykowski 1846, s. 381). Поява Наримунта Гедиміновича в Турово-Пінській землі датується кінцем 30-х рр. XIV ст. чи між вокняжінням Гедиміна в Литві (1315 р.) і приходом Наримунта в Новгород на «пригороді» (1333 р.) (Пашуто 1959, с. 392—393; Горський 1996, с. 55, 107; Nikodem 2001, s. 609—621; Войтович 2006, с. 613).

Існує версія, що Наримунт володів землями в Поліссі близько 30 років (Леонтович 1894, с. 4). Хоча час появи Наримунта в Пінському Поліссі, як і перебіг його діяльності, суперечливі питання й остаточно не вирішені дослідниками. Але Глібу-Наримунту дістався східний напрямок — Золота Орда в період її найбільшого військово-політичного й економічного потенціалу за Узбека (1313—1341 рр.) та Джанібека (1342—1357 рр.).

Добре обізнаний з подіями XIV ст. лівонський хроніст Герман Вартберг, розповідаючи про битву з хрестоносцями на р. Стреве в 1348 р. і загибель Наримунта, називає його королем Русі, на відміну від Ольгерда і Кейстута,

які згадуються як королі Литви (Ливонская... 1879, с. 392—393).

Литовсько-руські акти другої половини XIV ст. терміном «Русь» називають волості, розташовані на Середньому Дніпрі та його притоках: Сожу, Березині та Нижній Прип'яті (Любавский 1892, с. 12).

Не з'ясовано, ким була дружина Наримунта. Одні дослідники називають її ординкою, дочкою татарського хана (Wolff 1888, s. 14; Грушевський 1901, с. 10) чи «дочкою володаря Тавриди» (Niesiecki 1841, s. 168), інші пов'язують її з родиною руських князів (Рузупа 1930, с. 37). Водночас наголошується на існуванні кількох дружин Наримунта (Войтович 2006, с. 613). Хоча сам факт, що під час боротьби за владу в Литві 1345 р. він знайшов притулок в Орді (Wolff 1886, s. 14), може побіжно свідчити про родинні зв'язки саме з правлячою династією Золотої Орди. Не виключено, що конфлікт Гедиміна з Ордою в середині 20-х рр. XIV ст. якраз і було залагоджено за рахунок династичного шлюбу, як це не рідко траплялось у подібних ситуаціях.

Але Наримунт був похрещений на честь одного з найперших загальноруських святих — Гліба. Саме на печатці Гліба-Наримунта від 1338—1341 рр. збереглося найперше в династії Гедиміновичів зображення «вершника» (Янин, Гайдуков 1998, с. 77—78, № 436 б). Існує версія про його зв'язок із майбутнім державним гербом Литовсько-Руської держави — «Погоні» (Пчелов 2010, с. 250, 256).

Після загибелі Наримунта 1348 р. у Пінському Поліссі залишилася династія Наримунтовичів, яка близько століття зберігала за собою Пінськ і навколишні землі (Грушевський 1901, с. 10—14).

З Наримунтом і його нащадками пов'язується низка східноєвропейських князівських родин, визначних політичних і військових діячів, зокрема і князів Острозьких (Яковенко 2008, с. 93). Хоча походження Острозьких остаточно не з'ясоване і більшість дослідників вважає їх нащадками Рюриковичів, існують аргументи про шлюбні зв'язки цієї родини з Наримунтовичами вже в першій половині XIV ст. (Войтович 2006, с. 509—510, 613).

Про значення міст басейну р. Прип'яті свідчать монетні знахідки (рис.). У самому Пінську зафіксовано знахідку празького гроша Карла I (1346—1378 рр.). Монета походить із культурного шару, разом із відповідним набором речей і кераміки того часу (Равдина 1966, с. 288). Празький гріш Яна I Люксембурзького (1310—

1346 рр.) було знайдено в с. Слобода Мозирського р-ну (Рябцевич 1965, с. 130, № 9). На жаль, точно не продатований, у межах XIV ст., скарб празьких грошів із Яровиці, в басейні Стиру, між Старим Чарторийськом і Луцьком (Антонович 2013, с. 49). Ця знахідка може бути пов'язана з більш південними шляхами надходження чеських монет до Луцька. Але й дуже можливе надходження празьких грошів по Прип'яті та Стиру навіть до Луцька, де зафіксовано знахідки першої половини — середини XIV ст. (Soboleva 1970, s. 200, № 5; Kryżanowski 2009, s. 164).

Знахідки празьких грошів Яна I Люксембурзького та Карла I відомі в м. Дорогичині на Бузі — західному крайньому пункті Буго-Прип'ятського шляху, причому монети знайдено по обидва береги Бугу (Авенариус 1890, с. 9; Лучицкий 1892, с. 80—81; Kubiak 1998, s. 106—107, № 287-1, 288). Привертає увагу концентрація знахідок з монетами Карла I у районі Бреста. Напевно, в часи Карла I зібрано основну частину скарбу з с. Черевачиці (Кобринський р-н Брестської обл.), з якого відомо 97 празьких грошів (здебільшого Карла I) та два злитки (Шталенков 2010, с. 64). Один із найбільших східноєвропейських скарбів празьких грошів із м. Бреста датується XIV ст. Скарб хоч і має більшість монет Вацлава IV (1378—1419) (406 + (?), містить не звично високий відсоток монет Карла I (1346—1378) (114+?) і рідкісний польський гріш Казимира III (1333—1370) (Рябцевич 2004, с. 58, № 2). Зазвичай, у східнослов'янських знахідках, датованих грошами Вацлава IV, монети Карла I не перевищують кількох відсотків.

Кілька сот «однакових празьких грошів» (наведено зображення гроша Карла I) було знайдено під Брестом у 1820 р. (Рябцевич 2004, с. 58, № 1). Близько двох десятків пунктів знахідок із празькими грошами Вацлава IV зафіксовано в Пінському Поліссі (Колобова 2004, с. 96—98). Більшість з них, напевно, також пов'язана з усталеною традицією надходження празьких грошів із Мазовії протягом XIV ст.

Білоруський дослідник В.Н. Рябцевич звернув увагу на південно-східний шлях надходження празьких грошів до Східної Європи, через Білорусь і Чернігівську землю. Дослідник вважав цей шлях основним і датував масове

надходження празьких грошів 1378—1419 рр. (Рябцевич 1965, с. 126—127).

Закріплення Прип'ятської магістралі за Гедиміновичами не означало, що зразу в Поліссі та навколишніх землях почали масово використовувати чеські монети. Для цього в умовах панування натурального господарства повинен був пройти певний час. Тим більше, що писемні джерела свідчать, що в Мазовії празькі гроші розповсюдилися на кілька десятиліть пізніше, ніж у Малій Польщі. Перші згадки про їх використання датуються 1318 чи 1333 р. (Szwagrzyk 1967, s. 590; Paszkiewicz 2001, s. 25), хоча й зафіксовані знахідки празьких грошів Вацлава II (1300—1305) (Kisielewski 1968, s. 221, № 138, № 139, № 140; Kiersnowska 1986, s. 43).

Наведене вище дозволяє говорити, що Гедимін здійснив низку заходів щодо забезпечення Литовсько-Руської держави та долучив значні природні та людські ресурси білоруських і українських земель, що мало виняткове значення в економічному та політичному розвитку. Це дозволяє підтримати дослідників, які визнавали історичність походів Гедиміна 20-х рр. XIV ст. А також погодитися з видатним українським істориком Ф.М. Шабульдо в тому, що певні неточності білорусько-литовських літописів «не можуть слугувати достатнім для заперечення достовірності відтвореного в літописному повідомленні основного хода подій...» (Шабульдо 1987, с. 157).

Свого часу, говорячи про угоду місцевого боярства з литовською владою, В.Т. Пашуто зазначав, що «це було менше зло», «об'єднання викликає загрозою з боку монгольської Орди і німецького Ордену» (Пашуто 1959, с. 322). Але видається, що об'єднання значної частини литовських, білоруських і українських земель у межах єдиної державної системи стало результатом тривалого та закономірного розвитку. Просто зовнішні чинники значно прискорили ці процеси.

У той же час Золота Орда, створена заради завоювань, але позбавлена історичних коренів і міцної економічної й етнічної основи на завоюваній території (Шабульдо 1987, с. 61), намагалася відновити втрачені позиції. Зіткнення за природні та людські ресурси, найважливіші комунікації, регулярну данину були неминучі, що і зафіксували літописи стосовно подій першої чверті XIV ст.

Авенариус Н.П. Дорогичин Надбужский и его древности // Материалы по археологии России. — СПб., 1890. — № 4. — С. 3—42.

Алексеев Л.В. Полоцкая земля (очерки истории северной Белоруссии в IX—XIII вв.). — М., 1966.

Антилогов Г.Н. Бортные знамена как исторический источник (по Путивльским и Рьльским переписным материалам конца XVI и 20-х годов XVII в.) // СА. — 1964. — № 4. — С. 151—169.

- Анохин В.А.* Свинцовые пломбы великого княжества Киевского (X—XIII вв.). — К., 2012.
- Антонович В.Б.* Очерк истории Великого княжества Литовского до смерти Великого князя Ольгерда // Антонович В.Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори. — К., 1995. — С. 622—743.
- Антонович В.Б.* Археологическая карта Волынской губернии. — К., 2013.
- Бабаян Л.О.* Социально-экономическая и политическая история Армении в XIII—XIV веках. — М., 1969.
- Батура Р.* Борьба Литовского великого княжества против Золотой Орды. Автореф. дис. ... канд. ист. наук. — Вильнюс, 1972.
- Батура Р.К., Пащито В.Т.* Культура Великого княжества Литовского // ВИ. — 1977. — № 4. — С. 94—117.
- Белецкий С.В.* Знаки Рюриковичей на пломбах из Дрогичина (по материалам собрания Н.П. Лихачева) // Stratum plus. — 1996. — № 6. — С. 288—330.
- Беляева С.А.* Южнорусские земли во второй половине XIII—XIV в. (По материалам археологических исследований). — К., 1982.
- Бліфельд Д.І.* Білгород // Археологія Української РСР. — К., 1975. — Т. 3. — С. 237—242.
- Болсуновский К.В.* Дрогичинские пломбы. — К., 1894. — Ч. 1.
- Бужанський А.* Ріка Прип'ять та її допливи. Старі водні шляхи між доріччям Чорного моря і Балтиком (Географічно-археологічна студія) // Праці Інституту дослідів Волині. — Вінніпег, 1966. — Волиніяна XV. — С. 5—40.
- Верзилов А.В.* Очерки торговли Южной Руси с 1480—1569. — Чернигов, 1898.
- Войтович Л.* Княжа доба на Русі: портрети еліти. — Біла Церква, 2006.
- Герасименко Н.* З історії мір місткості і ваги на Волині і Наддніпрянщині в XIV— першій половині XVII століть // ЗНТШ. — Львів, 2000. — Т. CCXL. Праці Комісії спеціальних історичних дисциплін. — С. 176—186.
- Горский А.А.* Русские земли в XIII—XIV веках. Пути политического развития. — М., 1996.
- Грушевский А.С.* Очерк истории Турово-Пинского княжества в составе Литовско-Русского государства. — К., 1901.
- Грушевський М.С.* Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя. — К., 1991.
- Грушевський М.С.* Історія України-Руси. — К., 1993. — Т. III.
- Грушевський М.С.* Історія України-Руси. — К., 1993а. — Т. IV.
- Гудавичюс Э.* История Литвы с древнейших времен до 1569 года. — М., 2005. — Т. 1.
- Гуревич Ф.Д.* Древний Новогрудок. — Л., 1981.
- Дашкевич Н.* Заметки по истории Литовско-Русского государства. — К., 1885.
- Довнар-Запольский М.* Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах. — К., 1901. — Т. I.
- Древние российские стихотворения, собранные Киршею Даниловым.* — М., 1971.
- Ершевский Б.Д.* Дрогиченские пломбы. Классификация, типология, хронология (по материалам собрания Н.П. Лихачева) // ВИД. — 1985. — XVII. — С. 36—57.
- Звиздецкий Б.А.* О времени существования летописного Городска // СА. — 1990. — № 1. — С. 42—56.
- Звідецький Б.А.* Городища IX—XIII ст. на території літописних древлян. — К., 2008.
- Івакін Г.Ю.* Історичний розвиток Києва XIII — середини XVI ст. — К., 1996.
- Иванов П.А.* Исторические судьбы Волынской земли с древнейших времен до конца XIV века. — Одесса, 1895.
- Капустін К.М.* Археологічні пам'ятки Середньої Наддніпрянщини середини XIII—XV ст. (за матеріалами розвідок кінця 1940-х — початку 1980-х рр.) // Археологія. — 2011. — № 4. — С. 119—127.
- Клепатский П.* Очерки по истории Киевской земли. Литовский период. — Біла Церква, 2007.
- Колабава І.Н.* Скарби і адзінкавыя знаходкі монет XIV—XV ст. на тэрыторыі Беларускага Полесься (матэрыялы) // Славянський мир Полесься в древности и средневековье. Мат-лы междунар. науч. конф. — Гомель, 2004. — С. 95—98.
- Колибенко О., Колибенко О.* Археологічні дослідження Переяслав-Хмельницького педагогічного університету (1993—2005) // Наукові записки з української історії. — Переяслав-Хмельницький, 2007. — Вип. 19. — С. 89—102.
- Кульпин Э.С.* Золотая Орда (Проблемы генезиса Российского государства) // Социально-естественная история. Генезис кризисов природы и общества в России — М., 1998. — Вып. XI.
- Куник А.А.* Объяснительное введение к грамотам и летописным сказаниям, касающимся истории Червонной Руси в XIV в. // Болеслав-Юрий II, князь всей Малой Руси. Сборник материалов и исследований сообщенных Гонсировским О., Куником А.А., Лаппо-Данилевским А.С. и др. — СПб., 1907. — С. 113—197.
- Кучера М.П.* Давньоруські городища в західній частині Переяславщини // Археологія. — 1978. — 25. — С. 21—31.
- Кучинко М.* Волинська земля X — середини XIV ст. — Луцьк, 2002.
- Кяупа З.* Литовские города между Русью и ареалом немецкого городского права в XIV—XV вв. // Балты и Великое княжество Литовское. Историко-лингвистический взгляд. Памяти Эгидиуса Банениса. — Вильнюс, 2007. — С. 44—53.
- Леонтович Ф.И.* Очерки истории литовско-русского права. Образование территории Литовского государства. — СПб., 1894.

- Ливонская хроника* Германа Вартберга // Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края. — Рига, 1879. — Т. II. — С. 83—155.
- Линиченко И.А.* Замечания на статью И. Режабка и дополнения к ним // Болеслав-Юрий II, князь всей Малой Руси. Сборник материалов и исследований, сообщенных Гонсиоровским О., Куником А.А., Лаппо-Данилевским А.С. и др. — СПб., 1907. — С. 81—112.
- Лихачев Н.П.* Материалы для истории византийской и русской сфрагистики // Труды музея палеографии. — Л., 1930. — Вып. 2.
- Лысенко П.Ф.* Города Туровской земли. — Минск, 1974.
- Любавский М.* Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства. — М., 1892.
- Ляўко В.М., Гурын М.Ф., Заяц Ю.А.* та ін. Археологія Беларусі. — Мінск, 2001. — Т. 4.
- Моора Х.А., Лиги Х.М.* К вопросу о генезисе феодальных отношений у народов Прибалтики // Проблемы возникновения феодализма у народов СССР. — М., 1969. — С. 118—153.
- Насонов А.Н.* Монголы и Русь (история татарской политики на Руси). — М.; Л., 1940.
- Пашуто В.Т.* Хозяйство и техника средневековой Литвы // ВИ. — 1947. — № 8. — С. 74—81.
- Пашуто В.Т.* Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. — М., 1950.
- Пашуто В.Т.* Образование Литовского государства. — М., 1959.
- Пашуто В.Т.* Послания Гедимины как исторический источник // Пашуто В.Т. Русь. Прибалтика. Папство. Древнейшие государства Восточной Европы 2008. — М., 2011. — С. 482—495.
- Перхавко В.В.* Опыт комплексного использования письменных и материальных источников для реконструкции истории Припятско-Бугского пути в IX—XIII вв. // Проблемы исторической географии России. Источниковедение исторической географии России. — М., 1983. — С. 4—27.
- Перхавко В.В.* Церковь и внешнеэкономические связи Руси в XI—XIV вв. // Церковь, общество и государство в феодальной России. — М., 1990. — С. 46—66.
- Потин В.М.* Древняя Русь и европейские государства в X—XIII вв. Историко-нумизматический очерк. — Л., 1968. ПСРЛ. — Т. 2. Ипатьевская летопись. — СПб., 1843.
- ПСРЛ.* — Т. 4. IV, Ч. 2 Новгородская 5 летопись. — Петроград, 1917.
- ПСРЛ.* — Т. 10. Патриаршая, или Никоновская летопись. — Ч. 3. — СПб., 1885.
- ПСРЛ.* — Т. 25. Московский летописный свод конца XV века. — М.; Л., 1949.
- ПСРЛ.* — Т. 32. Литовская и Жмоитская хроника. — М., 1978.
- ПСРЛ.* — Т. 35. Летописи Белорусско-Литовские. — М., 1980.
- Пчелов Е.В.* «Витис» («погоня») и «ездец»: «родство» или «сходство»? // Междунар. нумизмат. конф., посвященная 150-летию Национального музея Литвы. Вильнюс, 2006. — Vilnius, 2010. — S. 250—256.
- Равдина Т.В.* Раскопки в Пинске // СА. — 1966. — № 1. — С. 288
- Рогов А.И.* Русско-польские культурные связи в эпоху Возрождения (Стрийковский и его Хроника). — М., 1966.
- Руднев Я.И.* Русская земля (природа страны, население и его промыслы). — СПб., 1898. — Т. VII.
- Русина О.В.* Псевдокиївські князі XIII—XIV ст. // Студії з історії Києва та Київської землі. — К., 2005. — С. 38—72.
- Рыбаков Б.А.* Торговля и торговые пути // История культуры Древней Руси. — М.; Л., 1948. — I. — С. 315—369.
- Рыбина Е.А.* Иноземные дворы в Новгороде XII—XVII вв. — М., 1986.
- Рябцевич В.Н.* К вопросу о денежном обращении западнорусских земель в XIV—XV вв. // Нумизматика и сфрагистика. — К., 1965. — Вып. 2. — С. 113—120.
- Рябцевич В.Н.* Находки кладов и единичных монет XIV—XV вв. на территории Беларуси // Восточная Европа в древности и средневековье. — Минск, 2004. — С. 57—67.
- Тарабукін О.О.* Нові матеріали до археологічної карти середньовічного Житомира та його околиць // Стародавній Іскоростень і слов'янські гради. — Коростень, 2008. — Т. II. — С. 146—152.
- Терський С.* Лучеськ X—XV ст. — Львів, 2006.
- Томашевський А.П., Павленко С.В.* Городець. Комплекс археологічних пам'яток біля с. Городець Овруцького р-ну Житомирської області // Стародавній Іскоростень і слов'янські гради. — Коростень, 2008. — Т. II. — С. 156—196.
- Томашевский А.П., Павленко С.В.* Города и укрепления средневековой Овручской волости // Міста Давньої Русі. Зб. наук. праць пам'яті А.В. Кузи. — К., 2014. — С. 470—512.
- Торговля на Україні, XIV—XVII століття: Волинь і Наддніпрянина.* — К., 1990.
- Федоров-Давыдов Г.А.* Общественный строй Золотой Орды. — М., 1973.
- Філюк О.В.* Добування заліза в південноруських землях X—XIII ст. (за матеріалами комплексу пам'яток біля с. Колонщина Макарівського району Київської області). — К., 2012.
- Хорошкевич А.Л.* Вывоз воска из Великого Новгорода в XIV—XV вв. // Международные связи России до XVII в. — М., 1961. — С. 278—305.

- Хорошкевич А.Л.* Исторические судьбы белорусских и украинских земель в XIV — начале XVI в. // Пашуто В.Т., Флоря Б.Н., Хорошкевич А.Л. Древнерусское наследие и исторические судьбы восточного славянства. — М., 1982. — С. 69—150.
- Шабульдо Ф.М.* Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. — К., 1987.
- Шталенков И.* Новые находки кладов и единичных монет XIV—XV вв. // Банкаўскі веснік. — Сакавік, 2010. — С. 64—67.
- Шапов Я.Н.* Туровские уставы XIV века о десятине // Археографический ежегодник за 1964 год. — М., 1965. — С. 252—273.
- Юрченко О.В., Вовкодав С.М.* До питання про існування Переяслава в другій половині XIII—XV ст. // Наукові записки з української історії. — Переяслав-Хмельницький, 2004. — Вип. 15. — С. 31—37.
- Яковенко Н.* Українська шляхта з кінця XIV — до середини XVII століття на Волині і Центральній Україні. — К., 2008.
- Янин В.Л., Гайдуков П.Г.* Актовые печати Древней Руси X—XV вв. — М., 1998. — С. 72—73.
- Baliński M., Lipiński T.* Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym. — Warszawa, 1886. — T. IV. — Z. 17.
- Dlugossii J.* Histriae Polonicae. — Cracoviae, 1876. — T. III. — Libri XII.
- Kiersnowska T.* Czerny w XIII—XIV wieku ośrodek władzy książęcej na południowym Mazowszu. — Warszawa, 1986.
- Kisielewski J.* Materiały do inwentaryzacji znalezisk groszy praskich odkrytych na ziemiach polskich // Wiadomości Numizmatyczne. — 1968. — R. XII. — Z. 3—4 (45—46).
- Kronica Janka z Czarnkowa.* — Lwów, 1907.
- Krzyżaniwskij A.* Próba rekonstrukcji nie notowanych skarbów monet XIV—XV wieku znalezionych na Ukrainie zachodniej // Biuletyn numizmatyczny. — 2009. — № 3. — S. 161—180.
- Kubiak S.* (przy współudziale Borysa Paszkiewicza) Znaleziska monet z lat 1146—1500 z terenu Polski Inwentarz. — Poznań, 1998.
- Niesiecki K.* Herbarz polski. — Lipsk, 1841. — T. 8.
- Nikodem J.* Narymunt Giedyminowicz i jego uposażenie // Scriptura custos Memoriae. Prace historyczne. — Poznań, 2001. — 44. — S. 609—622.
- Paszkiewicz B.* Reforma monetarna króla Wacława II w Polsce // WN. — 2001. — R. XIV. — Z. 1 (171). — S. 23—44.
- Puzyna J.* Narymunt Gedyminowicz // Miesięcznik Heraldyczny. — 1930. — R. IX. — № 3. — S. 37.
- Rowell S.C.* Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva. — Vilnius, 2001.
- Soboleva N.A.* Nálezy pražských grošů na ūzemi SSSR // Sborník Národního muzea v Praze. — 1970. — № 3/4. — S. 189—243 (Ser.A. — XXIV).
- Strykowski M.* Kronika polska, litewka, żmódzka i wszystkiej Rusi etc. — Warszawa, 1846. — Cz. 1—2.
- Szwagrzyk J.* Szerokie crosze praskie na ziemiach polskich 1302—1547 // Ze skarbca kultury. — 1967. — z. 18.
- Weyman S.* Clą i drogi handlowe w Polsce piastowskiej // Poznanski towarzystwo Przyjaciół nauk. Prace komisji historycznej. — 1938. — T. XIII. — Z. 1.
- Wolff J.* Rod Gedimina. Dodatki i poprawki do dzieł Hr. K. Stadnickiego: «Synowie Gedymina», «Olgiard i Kiejstut», «Bracia Władysława Olgiardowicza Jagiełły» we Lwowie 1867. — Kraków, 1886. — S. 14.

Надійшла 06.04.2015

Г.А. Козубовский

О НЕКОТОРЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОСЛЕДСТВИЯХ ПОХОДОВ ГЕДИМИНА 20-х гг. XIV в.

Статья посвящена проблеме экономических отношений между Золотой Ордой и Литвой в южной Белоруссии и северной Украине в XIV в. Анализ находок пражских грошей Яна I Люксембургского (1310—1346) и Карла I (1346—1378), археологических и письменных источников определяет значения походов Гедимина 1320-х гг. Согласно нумизматическим, археологическим и письменным источникам, Буго-Припятский путь приобрел важнейшее значение для развития экономики Литовско-Русского государства.

G.A. Kozubovskyi

ABOUT CERTAIN ECONOMIC CONSEQUENCES OF GEDYMIN'S CAMPAIGNS IN THE 20th of the XIV c.

The article is devoted to the problem of economic relations between the Golden Horde and Lithuania in Southern Belarus and Northern Ukraine in the 14th century. The analysis of Prague groschen finds of John I Count of Luxembourg (1310—1346) and Charles IV (1346—1378), of archeological and written sources allows the author to determine the place of Gedymin's campaigns in the 1320s. According to the numismatic, archeological and written sources, the Bug-Prypiat Rivers rout became the most important for the development of the Lithuanian-Rus principedom's economy.